

Korkiakangas, Mailis. 2013. Lönnrotista Laureaan – Kotitalousalan ammattikasvatusta vuosina 1890-2000. Tampereen yliopisto, Kasvatustieteen yksikkö.

Kotitalousalan ammattikasvatuksen kehitysvaiheet

Lektio KL Mailis Korkiakankaan väitöstilaisuudesta 18.10.2013. Väitöskirja kuuluu kasvatustieteessä ammattikasvatukseen. Vastaväittäjänä tilaisuudessa toimi yliopistonlehtori Risto Ikonen Itä-Suomen yliopistosta. Kustoksena oli professori Anja Heikkinen Tampereen yliopistosta.

Tarkastettavan tutkimuksen tarkoituksena on lisätä ja syventää ymmärrystä suomalaisesta kotitalousalan ammattikasvatuksesta. Tutkimuksessa pyritään tuottamaan tulkintaa kotitalouden alan ammattikasvatuksen muotoutumisesta sekä tarkastelemaan alan yhteyksiä suomalaisen yhteiskunnan ja elinkeinojen kehityksen kanssa. Tavoitteena on kuvata ja tulkita alan ammattikasvatuksen historiallisia kerrostumia, muutoksia ja jatkuvuuksia. Tutkimuksessa pyritään vastaamaan kysymykseen, miten kotitalousalan ammattikasvatus on muotoutunut sen alkuvaiheesta nykypäivään. Vastauksen etsiminen monimutkaiseen tapahtumakulkuun etenee historiatieteessä käytössä olevalla tavalla. Tarkastelukohteena on kaksi tapauskoulua, joiden avulla pyritään luomaan kokonaiskuvaa tutkimuskohteena olevasta ilmiöstä eli kotitalousalan ammattikasvatuksen kehittymisestä (ELEA; JKOO).

Suomalainen ammattikasvatus on muotoutunut rinnan yhteiskunnallisen kehityksen kanssa. Historiallisesti ammatillinen kasvatus on sisältynyt ai-

na jossain muodossa osaksi elämäntapaa. Ammattikasvatukseen määrittelyyn osallistuvat kasvattajien ohella tieteen, hallinnon ja politiikan sekä työelämän toimijat. (Heikkinen 1995; Heikkinen 2001; Ruohotie 1998.)

Ammattikasvatuksessa voidaan erottaa erilaisia näkökulmia. Niistä hallinnollis-poliittisen näkökulman mukaan ammattikasvatus hahmotetaan pääsääntöisesti koulutuksena. Ennen 1960-lukua koulutuspolitiikka toteutui lähinnä paikallisena koulutuksen suunnitteluna ja osana kunkin toimialan ratkaisuja. Kokonaisvaltaisen koulutuspoliittisen ajattelutavan voidaan katsoa muodostuneen koulutusjärjestelmän organisointivaiheessa. Ensimmäisiä valtakunnallisesti suunniteltuja laajamittaisia hankkeita olivat peruskoulu- ja keskiasteen uudistus. Nykyään yhteiskunta pyrkii vaikuttamaan koulutuspolitiikalla lähes kaikkiin koulutuksen keskeisiin tekijöihin. (Heikkinen 2000, 15; Ruohotie 1995, 3.) Ammattikasvatuksen tutkimuksessa kasvatushistoriallinen lähestymistapa on tunnustettu ja olemassa oleva perspektiivi. Kasvatushistorian tehtävänä on tuottaa erilaisia näkökul-

mia kasvatuksen tehtävistä ja osoittaa niiden avulla oman aikamme taustoja. Todellisuuteen vaikuttaminen edellyttää uskomusjärjestelmien purkamista ja menneisyyden ratkaisujen hyväksymistä. (Kalela, 2000; Tähtinen 2008.)

Historiaan katsominen tarjoaa perspektiivin nykyisille ratkaisuille ja valinnoille. Historian ratkaisut eivät ole sellaisenaan siirrettävissä nykypäivän toimintamalleiksi, mutta ne voivat toimia virikkeenä ja lähtökohtina uuden luomisessa. Taustojen tunteminen auttaa ymmärtämään tehtyjä ratkaisuja ja niiden perusteluita. Tuleva tutkimus hyötyy tästä perustutkimukseen lukeutuvasta aihepiiristä käsitteystä. Tulosten voi toivoa löytävän tiensä tulevien tutkijoiden käsiin. Teos palvelee myös kaikkia alan ammattikasvattajia.

Tutkimuksen merkittävin tulos on kotitalousalan ammattikasvatuksen neliportainen kehityskulkujen kuvaus vuodesta 1890 vuoteen 2000. Kuvaus käsittelee varhaisammattillisen, maaseutuammattillisen ja kotitalousammattillisen sekä palveluammattillisen vaiheen, joihin luonnehditaan seuraavaksi.

Varhaisammattillinen ammattikasvatuksen vaiheessa suurin osa väestöstä asui vielä maaseudulla. Tuolloin 1800-luvun lopulla alkoi viritä keskustelu kotitalouteen liittyvästä osaamisesta. Muun muassa suuret pulavuodet, naisten järjestäytyminen ja kotien olojen puutteellisuus innoittivat hakemaan esikuvia ulkomailta kotitalousopetuksen järjestämisen tueksi. Kotitalousopettajien valmistaminen aloitettiin Kasvatustieteiden keskeisessä keittokoulussa Skotlannissa opettajaksi pätevöityneen Anna Olsonin johdolla vuonna 1891 (Sysiharju 1995).

Ensimmäiset kotitalouskoulut syntyivät erilaisten järjestöjen toimesta. Naisyhdistys oli erityisen aktiivinen koulutuksen puolesta puhuja. Myös neuvontajärjestöillä on suuri merkitys koulutuksen aikaan saamisessa. Lukukauden kestävät talouskoulut yleistyvät kaupungeissa. Maaseudulla kotitalouskoulutus asettui vähitellen emäntä- ja kotitalouskouluihin. Ensimmäisten koulujen nimet ilmaisivat opetuksen painopisteen olevan ruokatarpeiden kasvattamisessa ja niiden hyödyntämisessä. Myös kodinhuollon opetuksella oli vahva sija jo varhaisvaiheessa. Peräkkäisen koulutusrakenteen voidaan katsoa käynnistyneen jo 1900-luvun alkupuolella, kun emäntäkoulun käyneille alettiin tarjota neuvojaopetusta. Tiede ja neuvonta edistivät kotitalousosaamisen leviämistä laajenevaan tietoisuuteen. Tiede vahvisti uskottavuuden ohella kotitaloudelle selkeän aseman osana kansantaloutta. Neuvonnan avulla oli mahdollista tavoittaa myös harvaanasutun maaseudun väki. Koulutuksen määrä lisääntyi muutamasta yksittäisestä koulusta koko maan kattavaksi koulutusverkostoksi. Sitä kasvattivat emäntäkoulut maaseudulla ja talouskoulut kaupungeissa ja kauppaloissa. Kotitalouskoulut hakeutuivat varhaisvaiheessa kouluylihallituksen alaisuuteen.

Maaseutuammattillisen ammattikasvatuksen tavoitteena oli tuottaa maataloushallinnon ohjaamaa kotitalousosaamista maatalouselinkeinon tarpeita silmällä pitäen. Suomalaisen ammattikasvatuksen ratkaisut ovat muotoutuneet toimialajohtoisesti 1800-luvun lopulta aina 1970-luvulle. Maatalousministeriön johtama ammattikasvatus rakentui hallinnon ja työelämän sekä koulun yhteistoiminnan varaan. 1920-luvun lopulla voimaan tullut lainsäädäntö linjasi koulumuotojen ja -rakenteen

kehittymistä toimialan tarpeiden suuntaan. Hallinto koordinoi koulun ja työelämän välistä yhteistyötä sekä yhteyksiä yhteiskuntaan ja alan järjestöihin. Maataloushallintoon perustettu kotitalousosasto lisäsi kotitalouden näkyvyyttä ja itsenäisyyttä elinkeinon sisällä. Varhaisvaiheessa kouluhallintoon kiinnittyneet koulut hakeutuivat vähitellen maataloushallinnon ohjaukseen ja valtion omistukseen. Emäntäkoulut ja kotitalousopistot sekä kotitalousopettajaopistot tarjosivat kansa- ja oppikoulupohjaista koulutusta. Ensivaihe oli aina emäntäkoulu, jonka opetus oli rakennettu maatalon vuosirytmien mukaiseksi. Emäntäkoulun ja maatalousharjoittelun vuoden kestävät syklit kiinnittivät oppilaan ammattialaan ja tukivat oppilaan ammatillisen identiteetin kehitystä. Kotitalousneuvoja ja talousopettaja olivat agraariajan ammattikasvattajia. Opettajankoulutus tuotti alan ylimmän ammattistatuksen. Talousopettajuus rakentui ammatillisen ja pedagogisen osaamisen perustalle palvelemaan alan koulujen vastuulla olevaa ammatillista koulutustehtävää sekä elinkeinoelämän edistämistä. Kotitalousopettajaopiston perustaminen vuonna 1928 koettiin merkittävänä edistysaskeleena alan kehittämisen kannalta. (ELEA; JKOO; Salonen 1995.)

Kotitalousammattillisen ammattikasvatuksen vaihe käynnistyi peruskoulu-uudistuksen jälkeen, kun oli tullut aika yhtenäistää eri aloilla olevaa ammatillista koulutusta. Uudistaminen toteutettiin keskiasteen uudistusprojektin avulla. Uudistuksessa kotitalousalan

koulutus siirtyi maatalouden yhteydestä osaksi koulutusjärjestelmää. Kotitalous itsenäistyi ja ammatillistui koti- ja laitostalousalaksi osana hyvinvoinnin kehitystä, kun yhteiskunta muuttui maaseutumaisesta kaupunkimaiseen elämis- ja asumistapaan. Kotitaloustöitä lipui vähitellen sekä palvelutuotantoon että teollisuuteen, kun aiemmin kiinteästi kodin piiriin kuuluneet tehtävät muuttuivat julkisiksi palveluiksi. Maatalouden koneellistuminen vähensi työvoiman tarvetta tiloilla, joten myös maatalojen emännät hakeutuivat palkkatyön. Näin vuosisatojen täysaikainen talonemännyys osa-aikaistui.

Ammatillisen koulutuksen hallinnointi keskitettiin ammattikasvatushallitukseen. Koulutuksen uudistuksen suunnittelu ja toteutus valmistettiin keskushallinnossa virkamiesten ja asiantuntijoiden johdolla, joten pyrkiin yhtenäiseen koulutuksen rakentamiseen ja toimintaan sivuutti monia alakohtaisia ja ammatillisia toimintaperiaatteita. (Heikkinen 1999.) Keskushallinnosta johdettu muutos siirtyi hitaana laisesti kouluihin.

Uudistuksessa emäntä- ja talouskoulut sekä kotitalousopistot muuttuivat koti- ja laitostalousoppilaitoksiksi. Niiden koulu- ja opistoasteet tarjosivat rinnakkaisina koulutusväylinä sekä peruskoulu- että lukiopohjaista koulutusta. Molempien koulutusasteiden ensimmäisen vaiheen eli yleisjakson sekä erikoistumislinjojen tavoitteet, kurssisisällöt ja tuntimäärät perustuivat valtakunnallisiin opetussuunnitelmiin. Koulu-

tuksesta valmistuttiin koti- ja laitostalousalan koulutusammattaihin ja edelleen työelämässä oleviin työammattaihin. Aiemmin lähes täysin opettajien vastuulla ollut ammattikasvatustehtävä jakautui eri toimijoiden kesken, kun asuntolanhoitajista, oppilaanohjaajista, kanslisteista ja kuraattoreista tuli koulun uusia toimijoita. (ELEA; JKOO.)

Opettajankoulutus uudistui vastamaan koulutusalan haasteita. Uudistunut opistokoulutus tuotti riittävän pohjan ammatillisen osaamisen osalta opettajankoulutukseen, joten sen painopisteeksi muodostuivat pedagogiset opinnot. Monista yksittäisistä epäkohdistaan huolimatta keskiasteen uudistus käynnisti ammatillisessa koulutuksessa yhtenäisiä linjauksia ja rakenteita sekä kehitti opetussuunnitelmallista ajattelua.

Palveluammatillisen ammattikasvatuksen vaihe lähti liikkeelle yhteiskunnan, työelämän, hallinnon ja koulutuksen muutostarpeista 1980-luvun lopulla. Kotitalous sulautui elinkeinojen kehitysprosessissa palvelusektoriin, jonne suuri osa työpaikoista oli siirtymässä. Kilpailutalouteen siirtyminen ohjasi organisaatioita keskittymään ydintoimintaansa ja ulkoistamaan tukipalvelunsa. Tämä suuntaus lisäsi kotitalouspalvelujen kysyntää. (Varjonen 2005). Hallinnon uudistaminen käynnisti 1990-luvun koulutusuudistukset. Peräkkäiseksi muutetun koulutusrakenteen hallinnointi siirtyi korkea-asteen osalta opetusministeriöön ja toinen aste jäi koulu- ja ammattikasvatuksesta yhdistettyyn

opetushallitukseen. Merkittävä muutos oli myös paikallisen hallinnon ja koulutuksen järjestäjäorganisaatioiden muodostaminen. Tämän muutoksen johdosta kaikki toimintaan liittyvä vastuu on kouluilla.

Ammatillisen koulutuksen uudistukset etenivät toisen asteen ja korkea-asteen reformeina. Toisen asteen uudistaminen toteutui kahdessa vaiheessa. Uudistuksessa kotitalousala laajeni koti-, laitostalous- ja puhdistuspalvelualaksi. Koulut muuttuivat koti-, laitostalous- ja puhdistuspalvelualan oppilaitoksiksi. Kouluasteelle suunniteltiin kaksi perustutkintoa ja opistotutkinto. Ammattikorkeakoulujärjestelmän rakentamisessa päädyttiin duaalimalliin, jossa aiempi opistokoulutus korotettiin korkea-koulutasolle. Duaalimallissa pyritään korostamaan korkeakoululaitokseen kuulumisen ohella ammatti- ja tiedekorkeakouluosapuolten autonomiaa sekä tehtävien erilaisuutta. Koulutusalojen yhteydessä toiminut opettajankoulutus koottiin viiteen opettajakorkeakouluun. Monialaistuneena opettajakoulutuksen painopiste on pedagogisissa opinnoissa. (Lampinen 1998; Salminen 1997.)

Edellä kuvat vaiheet ilmenevät tapauskoulujen kehityskulussa. Ne ovat jakaneet kunkin aikakauden haasteet ja tarjonneet opetusta työelämän vaatimuksiin. Tapauskoulujen tarinat kohtaavat ammattikorkeakoulussa, kuten tutkimuksen nimi lupaa. Tulosten perusteella voidaan päätellä, että koulu- ja muotoisesta ammattikasvatuksesta on

muodostunut suomalainen tapa tuottaa uutta ammatillista osaamista työelämän tarpeeseen. Koulutustaso ja -rakenne ilmentävät eri aikoina vallinnutta käsitystä koulutuksen järjestämisestä. Yksialaiset koulut ovat muuttuneet pienistä sisäoppilaitoksista ensin tavallisiksi päiväkouluiksi ja edelleen osaksi monialaisia koulutuskonserneja.

Aiemmin opettajien ammattitaidon varaan rakentunut ammatillinen opetus on muuttunut moniammatilliseksi tiimityöksi. Kuusi luokkaa kansakoulua on vaihtunut peruskoulu-, ammattikoulu- ja lukiotaustoiksi. Ennen aikaan kotona opituista arkielämän taidoista on kehittynyt osaamista vaativia ammatteja ja tutkintoja. Kotitaloustyössä on kyse pääosin naisten tekemästä matlapalkkaisesta työstä. Alan ammattien vähäinen arvostus juontuu sekä ammattitaidon yhdistymisestä naisten osaamiseen että sen liittymisestä arkisiin toimiin.

Suomalaisessa ammattikasvatuksessa koulutuksella on vahva asema. Nykyään oppiminen nähdään elinikäisenä prosessina. Tämä kiteytyy jo Snellmanin ajatuksessa, jonka mukaan: ”*Sivistys ei pääty kouluun tai johonkin tiettyyn tutkintoon, vaan koko elämä on sitä koulua, jossa yksilö muokataan ihmiseksi*”.

J. V. Snellman.

Lähteet

ELEA. Elias Lönnrotin Emännyskoulun arkisto.

Heikkinen, Anja. 1995. Lähtökohtia ammattikasvatuksen kulttuuriseen tarkasteluun. Tampere: Tampereen yliopisto.

Heikkinen, Anja. 1999. Ammattikasvatus osana hallinnon yhdistämiskehitystä. Teoksessa Elinkeinojen edistämisestä koulutuspalvelujen laadun tarkkailuun? Hämeenlinna: Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitos. Ammattikasvatussarja 20.

Heikkinen, Anja. 2000. Suomalaisen ammattikasvatuksen alkuvaiheita. Teoksessa Suomalaisen ammattikasvatuksen historia. Helsinki: OK-KA-säätiö.

Heikkinen, Anja., Borgman, Merja., Henriksson, Lea., Korhakangas, Mailis., Kuusisto, Leena., Nuotio, Pirjo, & Tiilikkala Liisa. 2001. Niin vähän on aikaa – ammatillisen kasvun katoava aika, paikka ja tila? ”Suomalaisen ammattikasvatuksen erityisyyttä etsimässä” -projektin 3. väliraportti. Tampere: Tampereen yliopisto. Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskus.

JKOO. Järvenpään kotitalousopettajaopiston arkisto.

Kalela, Jorma. 2000. Historian tutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus.

Lampinen, Osmo. 1998. Suomen koulutusjärjestelmän kehitys. Helsinki: Gaudeamus.

Ruohotie, Pekka. 1995. Ammatillinen kasvu työelämässä. Hämeenlinna: Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitos.

Ruohotie, Pekka. 1998. Oppimalla osaamiseen ja menestykseen. Helsinki: Edita.

Salminen, Hannele. 1999. Ammattikorkeakoulu-uudistuksen ja keskiasteen uudistuksen yhteneväisyyksiä ja eroja. Kasvatus 30 (5), 472-490.

Salonen, Torsti. 1995. Elias Lönnrotin kotitalousoppilaitoksen historia. Hämeenlinna: Karisto.

J. V. Snellmanin kootut teokset. Osat 16 ja 17. 2004. Toimitus Raimo Savolainen. Helsinki: Edita.

Sysiharju, Anna-Liisa. 1995. Naisasian tytär – muuttuvien kotien tuki 1891-1990. Vuosisata kotitalousopettajan koulutusta Helsingissä. Tutkimuksia 148. Helsingin yliopisto.

Varjonen, Johanna. 1992. Teoksessa Kotitalouden toiminta tutkimuskohteena. Toimittanut Palojoiki, Päivi. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 113.